

INSTRUCTIONS FOR SURVIVAL

Jana Geržová / Róbert Blaško / Milan Stanco

Milan Stanco: vDomá, 2022, exteriérový objekt situovaný pred Novou synagógou v Žiline. Foto: Richard Köhler

NÁVOD NA PREŽITIE

Jana Geržová / Róbert Blaško / Milan Stanco

Annotation

In the morning hours of 24 February 2022 the army of the Russian Federation attacked Ukraine with the intention of controlling and subduing a neighboring sovereign state, and this aggression has been going on for more than three years. Violence in Ukraine, including attacks on civilians, has not only escalated accompanied by a mass exodus, but efforts to halt the senseless military aggression has shown that not just Ukraine but de facto the whole world has become the vassal of a dangerous man, whose delusion of establishing a “new world order” has no hesitation of threatening with weapons of mass destruction. 80 years after World War 2 ended, we find our lives embroiled in an unprecedented situation of crisis. Even after growing somewhat immune to existential threats after two years of the Covid pandemic, the brutality and cynicism of the Russian army, increasing violence, violation of civilians’ rights, bombardment of humanitarian corridors, unwillingness to negotiate, and coercion are all devastating. On the other hand, these negative emotions are balanced against the Ukrainians’ resolution to defend themselves, and the intensifying solidarity felt with refugees from this territory so menaced by war. In such crisis situations, we seek answers to elementary questions that might help us not just understand the situation but also to see ways out of it. We asked a few of artists and critics from various generations – Juraj Bartusz (b. 1933), Katarína Rusnáková (b. 1959) Omar Mirza (b. 1981), Peter Tajkov (b. 1974) Radovan Čerevka (b. 1980), Ladislav Čarný (b. 1949), Nina Vidovencová (b. 1995), Lenka Kukurová (b. 1978) with the aim of putting together a mosaic of individual perspectives with the working title of Instructions for Survival. In the new edition of the magazine, we have decided to address Ukrainian artists in the column who live in asylum in Slovakia, or whose work has been presented here. In Profil no. 1/2023 we started with the work of Krystyna Melnyk who was born in 1993 in Melitopol and now lives in Kyjiv. In Slovakia, she had her first solo exhibition at the Gandy gallery under the title *In Front of the Pain* (2023). In Profil no. 2/2023 we presented Ukrainian artist Vlad Yurashko (b. 1970), a graduate of the Kharkiv Academy of Design and Art, who lives in Slovakia, in Banská Bystrica, together with his wife Vika Shumskaya, who is also an artist. In Profil no. 3/2023 we presented Ukrainian artist and designer Mykola Kovalenko (b. 1973), a graduate of the State Institute of Decorative Arts and Design in Kyjiv, who has lived in Slovakia since 2015. In the last issue of the year 2023 it was the pair of artists Martina Chudá (b. 1990) and Peter Lančarič (b. 1989) who, on the Day of the Fight for Freedom and Democracy, intervened in the public space and expressed solidarity with the victims of the never-ending Russian aggression. In Profil no 1/2024 we contacted the Ukrainian artist Oksana Sadovenko (b. 1988), who has been living in Slovakia since 2022, in the next issue it was Ukrainian artist Lesia Khomenko (b. 1980), who in her work reflects events from modern Ukrainian history, including Russian aggression in Ukraine (*Max in Army*, 2022; *Unidentified Figures* 2022 – 2023). In Profil no 3/2024 we contacted Alisa Lozhkina (b. 1981), originally a Ukrainian critic and curator, who since 2014 has been intensively dedicated to the promotion of contemporary Ukrainian art at home and abroad. In 2024, her synthetic publication *The Art of Ukraine* was published by the London publishing house Thames & Hudson. Blažej Baláž (b. 1958), artist, teacher and activist, a recent recipient of the Anton Sroholec Freedom Award *for extraordinary contribution to the protection of human rights, consolidation of democracy and the rule of law and for displays of extraordinary civic bravery*, has recently contributed to the column.

The current contributor to the column is Róbert Blaško, director of the cultural center Stanica and New Synagogue in Žilina and an artist Milan Stanco (b. 1991), who in 2022, in response to the invasion of Russian troops into Ukraine, created an installation “Home” on the sidewalk in front of the New Synagogue in Žilina and intends to leave it there until the end of the war.

Dňa 24. februára 2022 v ranných hodinách zaútočila armáda Ruskej federácie na Ukrajinu s ambíciou ovládnuť a podriadiť si susedný suverénny štát a táto agresia trvá viac ako tri roky. Násilie páchané na Ukrajine vrátane útokov na civilné obyvateľstvo nielen eskaluje, ale je aj sprevádzané hromadným exodom. Pokusy o zastavenie nezmyselnej vojenskej agresie odhalili, že nielen Ukrajina, ale de facto celý svet sa stal vazalom nebezpečného človeka, ktorý s vidinou nastolenia „nového svetového poriadku“ neváha hroziť použitím zbraní hromadného ničenia. Po osemdesiatich rokoch od ukončenia druhej svetovej vojny sa nachádzame v bezprecedentnej krízovej situácii, ktorá vtrhla do našich životov, a hoci sme sa po dvojročnej covidovej pandémie stali proti existenciálnemu ohrozeniu čiastočne rezistentní, brutalita a cynizmus ruskej armády, stupňujúce sa násilie, nerešpektovanie práv civilného obyvateľstva, ostreľovanie humanitárnych koridorov, neochota dohodnúť sa či vydieranie vyrážajú dych. Tieto negatívne emócie sú však vyvažované odhodlaním Ukrajincov brániť sa a vzrastajúcou solidaritou s ľuďmi utekajúcimi z území ohrozených vojnou. V podobných stavoch núdze hľadáme odpovede na elementárne otázky, ktoré by nám mohli pomôcť nielen pochopiť situáciu, ale aj vidieť možnosti, ako sa z nej dostať. V roku 2022 sme do štruktúry časopisu zaradili rubriku *Návod na prežitie*, v rámci ktorej sme oslovili viaceré osobnosti, umelcov a umelkyne, kritikov a kritičky slovenskej kultúry rôznych generácií – medzi nimi je Juraj Bartusz (1933), Katarína Rusnáková (1959), Omar Mirza (1981), Peter Tajkov (1974), Radovan Čerevka (1980), Ladislav Čarný (1949), Nina Vidovencová (1995), Lenka Kukurová (1978) – s cieľom poskladať cez mozaiku individuálnych pohľadov niečo, čo sme si pracovne pomenovali „návod na prežitie“. V roku 2023 sme sa rozhodli, že do rubriky budeme oslovovať aj ukrajinské umelkyne a umelcov, ktorí žijú v azyle na Slovensku alebo ktorých tvorba sa na Slovensku i v blízkom okolí prezentovala. Oslovili sme Krystynu Melnyk (1993), ktorá žije v Kyjive a prvú samostatnú výstavu s názvom *Pred bolesťou* mala na Slovensku v bratislavskej Gandy gallery (2023). Na naše otázky odpovedal Vlad Yurashko (1970), absolvent charkivskej Štátnej akadémie dizajnu a umenia, ktorý žije v Banskej Bystrici spolu s manželkou Vikou Shumskaya, tiež výtvarníčkou. Do ankety prispel ukrajinský umelec, grafik a dizajnér Mykola Kovalenko (1973), absolvent Štátneho inštitútu dekoratívnych umení a dizajnu v Kyjive, ktorý od roku 2015 pôsobí v Bratislave. Oslovili sme aj dvojicu slovenských umelcov Martinu Chudú (1990) a Petra Lančariča (1989), ktorí na Deň boja za slobodu a demokraciu uskutočnili intervenciu do verejného priestoru a vyjadrili solidaritu s obetami nekončiacej sa ruskej agresie. V roku 2024 sme prezentovali ukrajinskú umelkyňu Oksanu Sadovenko (1988), ktorá od roku 2022 študovala maľbu na VŠVU, ukrajinskú umelkyňu Lesiu Khomenko (1980), usadenú v USA, reflektujúcu udalosti z novodobej ukrajinskej histórie vrátane ruskej agresie na Ukrajinu, alebo Alisu Lozhkinu (1981). Táto pôvodom ukrajinská kritička a kurátorka sa od roku 2014 intenzívne venovala propagácii súčasného ukrajinského umenia doma i v zahraničí, pričom v roku 2024 vyšla v prestížnom londýnskom vydavateľstve Thames & Hudson jej syntetická publikácia *The Art of Ukraine (Umenie Ukrajiny)*. Rok 2024 sme uzavreli rozhovorom s výtvarníkom, pedagógom a aktivistom Blažejom Balážom (1958), čerstvým držiteľom Ceny slobody Antona Sroholca, ktorú mu udelili za mimoriadny prínos k ochrane ľudských práv a k upevneniu demokracie a právneho štátu. Aktuálne sme oslovili Róberta Blaška, riaditeľa spojených kultúrnych centier Stanica a Nová synagóga v Žiline, a Milana Stanca (1991), autora inštalácie *vDoma*, ktorá bola umiestnená pred budovu Novej synagógy v Žiline v roku 2022 a ktorá tam bude až do skončenia ruskej agresie.

Jana Geržová: Ruská agresia na Ukrajine trvá už viac ako tri roky. Prvotný šok postupne vystriedalo akceptovanie reality, s ktorou sa učíme žiť. Solidarita a podpora Ukrajiny vo veľkej časti obyvateľstva na Slovensku je stále prítomná, ale najnovšie rokovania o ukončení vojny iniciované novozvoleným americkým prezidentom, ktoré sa odohrávajú medzi USA a Ukrajinou, vyvolávajú obavy o osud vojnou zmietanej krajiny, pričom ich doterajší priebeh sa vyvíja viac v prospech ruského agresora. Ak k tomu prirátame vojnový konflikt medzi Hamasom a Izraelom, z domácej scény kroky štvrtej vlády Roberta Fica, ktoré pripomínajú neslávne deväťdesiate roky mečiarizmu, vrátane zmeny zahraničnej politiky smerom na východ alebo aktivity ministerstva kultúry, ktoré svoj rezort neriadi, ale systematicky likviduje, je isté, že žijeme v neistej, turbulentnej dobe. Ako sa vyrovnávate s touto situáciou? Aký je váš návod na prežitie?

Róbert Blaško: Prestal som plánovať v dlhodobom horizonte. Budúcnosť vzbudzuje obavy. Pracujem v oblasti neštátnej kultúry už viac ako dvadsaťpäť rokov, no takú neistú a napätú situáciu si nepamätám. Mám pocit, že je to horšie ako za Mečiara, a táto vláda z nás účelovo robí nepriateľov. Aby politicky prežili, potrebujú nepriateľov. Preto sa sústreďujem na menšie časové úseky, snažím sa zachovať si odstup a humor. Mám pocit, že dlhodobu plánovať sa už v tomto štáte nedá. Na zajtrajšok sa neviem spoľahnúť, preto reagujem na to, čo sa deje tu a teraz. Tiež je dôležité nezostať pasívnym, ale využívať všetky demokratické prostriedky na protest a vyjadrenie nesúhlasu s deštruktívnou politikou ministerstva kultúry. V neštátnej kultúre sa spájame, pomáhame si, sietujeme sa na rôznych úrovniach. Sme aktívni v Kultúrnom štrajku Otvorenej kultúry a v Anténe – sieti pre nezávislú kultúru.

Milan Stanco: Môj návod na prežitie? V tejto kontroverznej dobe je dôležité udržať si mentálne zdravie. Konať nielen v prospech seba, ale predovšetkým v prospech druhých. Nedať sa unášať množstvom informácií z médií, ktoré mi v určitom bode začali výrazne škodiť. Robiť pre spoločnosť to, čo je v mojich silách, a nekonať tak, aby som niekomu robil niečo nepríjemné. Pre ľudí mimo môjho dosahu, ktorí musia čeliť život ohrozujúcim situáciám, môžem urobiť minimálne to, že na nich budem myslieť a veriť. Na momentálnom dianí v kultúre na Slovensku je dobrá jedna vec. Je vidno, že sme schopní stáť si za svojim názorom a bojovať zaň ako jeden veľký celok. A to je dôkaz, že to má význam.

Jana Geržová: V roku 2022, teda v čase, keď ruské vojská napadli Ukrajinu, Milan Stanco vytvoril v Žiline pred budovou Novej synagógy inštaláciu s názvom vDoma, čo v ukrajiničine znamená „byť doma“. Ako sa uvádza v anotácii k projektu, inšpiráciou boli rozhovory s ukrajinskou učiteľkou a výtvarníčkou Tamarou Turljun, ktorá žije a tvorí v Kyjive. Podľa autora projektu kontakt na Tamaru ste sprostredkovali vy. Kto je Tamara Turljun a ako prispela k vzniku diela?

Róbert Blaško: Vojna na Ukrajine sa ma osobne dotýka. Mám tam množstvo priateľov. Chodieval som tam od deväťdesiatych rokov. Pomáhal som projektu umeleckého slovensko-ukrajinského časopisu *Panic Button*, ktorý založil filmový režisér La Aramisova. Hrám v slovensko-ukrajinskej kapele *Charms Kids*. Mnohí moji priatelia, umelci sú na fronte a niektorí sa nevrátili...

Keď vypukla vojna, s kolegami z kultúrnych centier Stanica a Nová synagóga v Žiline sme pomáhali utečencom, napríklad aj ľuďom na vozíku, ktorí nemohli utekať do krytov pred náletmi. Rozmýšľali sme, ako pomôcť ukrajinským umelcom. Tak vznikol nápad tvorivých rezidencií pre ukrajinských umelcov. Pomáhame aj ukrajinským umelcom na Slovensku. Bohužiaľ, naše možnosti sú obmedzené.

S Tamarou Turljun sme sa zoznámili online a nikdy sme sa nestretli. Zavázilo aj to, že vedie deti k tvorivosti a umeniu. Je učiteľkou výtvarnej. To je nám blízke. Najfrekventovanejšou a najdlhodobejšou aktivitou kultúrneho centra Stanica sú pravidelné umelecké dielne pre deti. Tamara Turljun bola vtedy často v kryte. Keď komunikuje s deťmi, vedome vynecháva slovo domov. Deti, s ktorými pracuje, o domov prišli a je to traumatické slovo a traumatická téma. Tak vznikala idea inštalácie vDoma.

Milan Stanco: vDoma, 2022, exteriérový objekt situovaný pred Novou synagógou v Žiline. Foto: Richard Köhler

Jana Geržová: Strata domova je jedným z ničivých dôsledkov vojny, ktorá má dosah predovšetkým na civilné obyvateľstvo vrátane detí. Dom pred budovou Novej synagógy je symbolom práve tejto straty. Je vytvorený takmer v životnej veľkosti, ako otvorená konštrukcia, ktorá sa môže stať plnohodnotným útočiskom a miestom ochrany nielen vtedy, keď na Ukrajine nastane mier, ale vtedy, keď si krajina zachová svoju autonómiu ako suverénny štát. Ako ste vyberali miesto pre inštaláciu? Ako s jeho posolstvom súvisí fakt, že ide práve o budovu synagógy?

Róbert Blaško: Dôležité pre nás bolo umiestniť inštaláciu vo verejnom priestore, dostať dielo do každodenného života, aby pripomínalo okoloidúcim, čo sa na Ukrajine stále deje. Hľadali sme umiestnenie na frekventovanom chodníku a pri vstupe do galérie, kontext so synagógou je až v druhom pláne. Paradoxne prvotná idea Tamary Turljun bola vytvoriť poetickú metaforickú skulptúru nádherného ukrajinského domu. Bola obklopená deštruktívnou a troskami, snívajú o bezpečnom domove. V Žiline sme však chceli priblížiť realitu Ukrajiny. Milan Stanco v podstate vytvoril negatív k prvotnému umeleckému obrazu, o ktorom snívala Tamara Turljun v kryte uprostred bombardovania. Viedli sme dialóg o symbole domova, o pohľade na vojnu zvnútra a zvonku týchto udalostí. Dielo predstavuje dom, ktorý je výrazne narušený, ale stále ešte drží pokope.

Milan Stanco: Miesto bolo vopred dané. A je perfektné. Keď človek kráča po chodníku, musí inštaláciu obísť, pretože zasahuje do bežnej trajektórie jeho chôdze. Nezavadzia, dá sa pohodlne okolo nej prejsť, ale nedá sa nešimnúť si ju. Časom kovové časti dokonca zhrdzaveli a sadze z dreva sa strácajú, a tak je ju aj trochu lepšie vidieť. Zároveň tento fakt poukazuje na to, že vojna už trvá naozaj dlho.

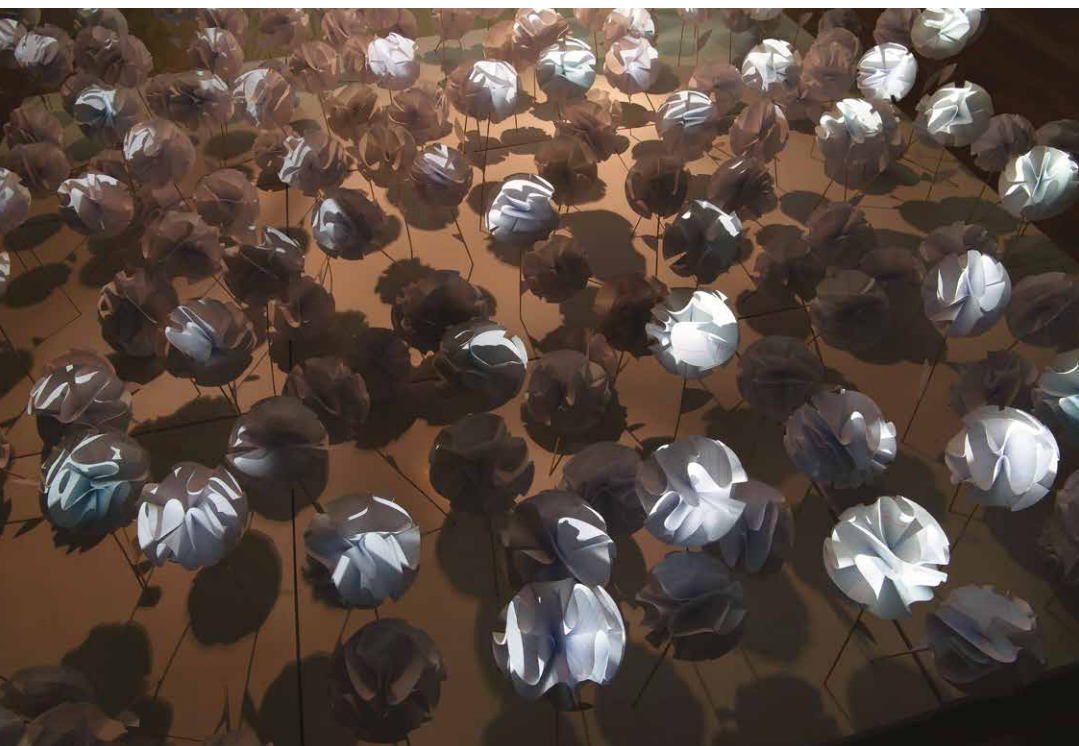

Milan Stanco: vDoma, 2022, exteriérový objekt situovaný pred Novou synagógou v Žiline. Foto: Richard Köhler

Jana Geržová: *Inštalácia vDoma, ako i ďalšie podobné diela, ktoré upozorňujú na nárast agresie vo svete, ma vedie k otázke: Aká je reálna moc umenia meniť svet?*

Róbert Blaško: Sú veľké a malé dejiny. Na tie veľké a globálne asi nemáme reálny vplyv. Každý však žije svoj autentický osobný život s dosahom na svoju komunitu. Vidím tri základné módy správania inštitúcií pri nástupe totalitárnych praktík a agresie zo strany štátu: pasivita, kolaborácia alebo aktívny odpor. My sme si vybrali zostať aktívni, dokedy sa to bude dať. Ak sa veľké dejiny menia v neprospech demokracie a slobody, chceme robiť pre obranu týchto hodnôt aspoň to, čo je v našich silách. Stanici aj Novej synagóge hrozí deštrukcia, v ohrození je najmä financovanie umeleckého programu. Budeme sa však snažiť vydržať a pokračovať. Je ťažké si pripustiť možnosť zániku, ale tá hrozba tu reálne je.

Zmysel vidím aj v menších gestách. Okrem zapájania sa do občianskych protestov napríklad v rezidenčnom programe pre umelkyne z Ukrajiny. Rezidencie máme otvorené aj pre ukrajinské mamy s deťmi. Je to pre ne dôležité. Okrem umeleckého vyjadrenia a možnosti pokračovať vo svojej umeleckej práci sú aspoň na nejaký čas v bezpečí. Poskytujeme im priestor na tvorbu, honorár aj priestor na načerpanie energie na vyrovnávanie sa s ťažkou životnou situáciou.

Na open call sa v tomto roku prihlásilo viac ako sedemdesiat umelkýň. Nevieime si ani predstaviť, aké je to žiť vo vojnovom stave. Aj tieto kvapky pomoci sú na individuálnej úrovni dôležité. V januári sme hostili talentovanú Terezu Barabash so sedemročným synom Levom. Plánujeme vystaviť aj jej dielo *Pod stenou*, venované všetkým zavraždeným deťom počas vojny na Ukrajine. Ide o inštaláciu vytvorenú zo školských zošitov. Z ich papiera sú tvorené krehké objekty pripomínajúce kvety. Ich počet sa zhoduje s počtom zabitých. Ide o stovky detí a to číslo, bohužiaľ, stále rastie.

Milan Stanco: Umelecké dielo je spôsob vyjadrenia a odovzdanie myšlienky. Nemám rád dlhé texty a popisy k jednotlivým dielam. Pre mňa je dôležité vyvolať emóciu, ktorá ďalej iniciuje potrebu zamyslieť sa. Spojenie racionálneho a emotívneho môže priniesť veľa podnetov do našej existencie, môže nás dlhodobo živiť a ovplyvňovať.

Tereza Barabash: *Pod stenou* (2022 – 2025), inštalácia. Foto: Baltic Gallery of Contemporary Art, celok a detail.

